

Лекція 3. Поняття про безеквівалентну лексику. Класифікація, способи перекладу

1. Безеквівалентна лексика та підходи до її класифікації.
2. Способи перекладу безеквівалентної лексики.
3. Норма перекладу.
4. Типи перекладацьких відповідностей.

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА ТА ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЯ

Переклад назв реалій — частина великої та важливої проблеми передачі національної та історичної своєрідності якогось народу при перекладі з його мови іншою.

Широке поширення термін *«реалія»* набуває у 30-ті роки. ХХ ст. Вчені, які вивчають проблему перекладу реалій, використовують *неоднакові терміни їхнього позначення*, такі, наприклад, як *безеквівалентна лексика, варваризми, екзотизми, локалізми, етнографізми та інші*, дають різні визначення цього поняття, відзначають одні ознаки цих лексичних одиниць і опускають інші.

Реалії - слова, що позначають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практичному досвіді людей, які говорять іншою мовою. Питання перекладу реалій, як та інших лінгвістичних знаків, розглядаються у зв'язку з поняттям *еквівалентності*, що визначається як *збереження постійного плану змісту при заміні плану вираження оригіналу.*

У тих випадках, коли відповідність тій чи іншій лексичній одиниці однієї мови у словниковому складі іншої мови повністю відсутня, прийнято говорити про безеквівалентну лексику.

Таким чином, **БЕЛ - слова, що служать для вираження понять, відсутніх в іншій культурі та в іншій мові, слова, що відносяться до приватних культурних елементів, тобто до культурних елементів, характерних тільки для культури А та відсутнім у культурі Б.**

С. Влахов та С. Флорин виділяють реалії у особливу категорію засобів вираження. Під реаліями вони розуміють «слова і висловлювання, що називають предмети, явища, об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального розвитку одного народу та малознайомі або чужі іншому народу, що виражають національний та (або) тимчасовий колорит, що не мають, як правило, точних відповідностей в іншій мові та потребують особливого підходу під час перекладу.

Аналіз спеціальної літератури дозволяє відзначити два **основних підходи** до визначення реалій: *перекладацьку та країнознавчу.*

У рамках *перекладацького підходу* основна частина робіт присвячена *проблемі перекладу реалій з іноземної мови на рідну та навпаки, а також збереження національної своєрідності оригіналу при перекладі.* Своє головне завдання прихильники цього напряму вбачають у тому, щоб *виявити системний характер процесу перекладу як «переходу від однієї системи знаків до іншої» та описати його шляхом виділення моделі перекладу та особливостей реалізації цієї моделі під час перекладу текстів різної жанрово-стилістичної спрямованості.*

З погляду країнознавства, реалії це події громадського та культурного життя країни, громадські організації та установи, звичаї та традиції, а також безліч розрізнених фактів, що не піддаються класифікації.

У будь-якій мові міститься величезна кількість слів-реалій, при цьому кожне з них характеризується певною формою, лексичними, фонетичними та морфологічними особливостями. У зв'язку з цим постає питання їх упорядкування, т. е. необхідна класифікація такої лексики.

На сьогоднішній день немає єдиної класифікації культурно-маркованих одиниць, а є різні класифікації, що ґрунтуються на тих чи інших принципах.

У ряді робіт, присвячених культурно-маркованій лексиці, реалії виділено як окремий розряд безеквівалентної лексики:

1. Власні імена, географічні найменування, назви установ, організацій, газет та ін., що не мають постійної відповідності у лексиці іншої мови.

2. Реалії - слова, що позначають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практичному досвіді людей, які говорять іншою мовою.

Типи реалій:

Географічні: слова фізичної географії, рослин, людської діяльності. *Mazury, Bałtyk.*

Етнографічні: а). *побут, одяг, їжа, прикраси, меблі, посуд, житло, транспорт. Bigos, kłobuk (гуральський капелюх), welniak (фартух), faska (бочка, де раніше мили посуд), obwarzanek (хлібобулочний витвір, круглої форми).*

б). **трудові** *snycerz (той хто займається різьбою).*

У). **Мистецтво та культура** *wycinanki (узори із папіру різнокольорове), mazurek.*

г). **Фольклор** *ballady, hejnał, burczybas (барабан)*

Д). **Свята** *Sylwester, Marzana.*

Е). **Етнічні об'єкти (особи за місцем проживання, виміри, гроші)** *złote, góralscy.*

Суспільно-політичні: А). **Адміністративно-територіальний устрій.** *województwa*

б). **Органи влади** *burmistrz*

У). **Життєва діяльність** *bolszewicy*

г). **Соціальний рух** *czarny protest (проти заборону абортів у Польщі).*

Д). **Установи** *siwipi (земельна уставнова у часи Великого князівства литовського), urzędy dworskie*

Е). **Стану та касты** *szlachta, skarbnik (той, хто оберігав гроші, коштовності дворянства)*

3. Випадкові лакуни - одиниці словника однієї з мов, яким з якихось причин немає відповідності в лексичному складі іншої мови. *dni powszednie будні.*

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

Будучи словами з яскраво вираженою національною специфікою, реалії становлять велику складність при перекладі. Проблема перекладу реалій привертає увагу багатьох лінгвістів та теоретиків перекладу.

Серед труднощів, що виникають під час перекладу реалій, можна назвати такі:

1) у мові, що перекладає, немає відповідності (еквівалента) перекладної реалії через відсутність у носіїв цієї мови позначається реалією об'єкта (референта);
2) необхідність, поряд із предметним значенням (семантикою) реалії, передати її колорит (конотацію), а також національне та історичне забарвлення.

При виборі найбільш прийняттого прийому перекладу необхідно враховувати спосіб подання реалії автором тексту оригіналу та засоби, що використовуються ним, щоб довести до свідомості читача її семантичний та коннотативний зміст. При перекладі іншомовних реалій може використовуватися один із таких способів:

1. **Транслітерація** - *передача засобами перекладної мови графічного (літерного) складу слова вихідної мови* (передача на рівні графем: *Bydgoszcz* - *Бидгощ*).

2. **Транскрипція** - *передача звукової форми перекладеного слова літерами мови, що перекладає* (передача на рівні фонем: *Gazeta Wyborcza* – *Газета Виборча*).

Транскрипція та транслітерація широко застосовуються при передачі іншомовних власних назв, географічних найменувань, назв різного роду компаній, фірм, пароплавів, готелів, газет, журналів та ін.

3. **Калькування** - *буквальний (дослівний) переклад, що дозволяє перенести в мову перекладу реалію за максимально повного збереження її семантики, наприклад: Pałac Kultury i Nauki – Палац Культури і Науки.*

4. **Описовий переклад** — *передача значення лексичної одиниці з допомогою розгорнутих словосполучень, які розкривають істотні ознаки явища, що позначається даною лексичною одиницею, тобто, по суті, за допомогою її визначення (визначення).* Наприклад, *dowcipny* – людина з почуттям гумору.

5. **Приблизний переклад** — *добір найближчої за значенням відповідності в мові для лексичної одиниці вихідної мови, що не має в мові перекладу точного еквівалента.* Такі приблизні еквіваленти лексичних одиниць можна назвати «аналогами».

Приклади перекладу: *Niedziela Palmowa* – *Вербна Неділя*.

Хоча такі «аналоги» лише приблизно передають зміст відповідних слів, все ж таки через відсутність їх точних еквівалентів у мові перекладу їх застосування цілком виправдане, оскільки вони дають деяке уявлення про характер предмета, що позначається, або явища.

Застосовуючи в процесі перекладу «аналоги», слід мати на увазі, що вони в деяких випадках можуть створити не цілком правильне уявлення про характер предмета, що позначається ними, або явища. З огляду на це досвідчені перекладачі дають додаткові пояснення у коментарях до перекладу.

6. **Трансформаційний переклад** – *переклад за допомогою лексико-граматичних перекладацьких трансформацій.* У випадках, коли при передачі безеквівалентної лексики перекладачеві доводиться вдаватися до перебудови синтаксичної структури речення, до лексичних заміन з повною зміною значення вихідного слова або до того й іншого одночасно.

Про перекладацькі трансформації мова буде йти трохи пізніше.

НОРМА ПЕРЕКЛАДУ

Для забезпечення високої якості перекладу перекладач має вміти зіставляти текст перекладу з оригіналом, оцінювати та класифікувати можливі помилки, вносити необхідні корективи. **Сукупність вимог, які пред'являються якості перекладу, називається нормою перекладу.**

Якість перекладу визначається ступенем його відповідності перекладацькій нормі та характером мимовільних чи свідомих відхилень від цієї норми. Норма перекладу - поняття відносне, тобто вона визначається щодо різних функціональних стилів, жанрів та типів текстів.

Особливої актуальності поняття норми набувало у періоди становлення національних мов. Норма розумілася як щось спільне, властиве даному мовному колективу на відміну інших мовних колективів. Критерієм нормативності-ненормативності виступали оціночні формулювання на кшталт «Це правильно», «Так у нас не говорять», «Так не можна говорити». Тобто нормою вважалося те, що було правильно для даного мовного колективу в галузі вимови, відбору та вживання лексики, граматичних конструкцій. Це побутове розуміння норми.

Поява наукового поняття «норма перекладу» відносять до ХІХ ст., на час становлення наукового мовознавства.

Результати процесу перекладу (якість перекладу) зумовлюються ступенем смислової близькості перекладу оригіналу, жанрово-стилістичною приналежністю текстів оригіналу та перекладу, прагматичними факторами, що впливають на вибір варіанта перекладу. Всі ці аспекти перекладу мають безпосередньо нормативний характер, визначають стратегію перекладача та критерії оцінки його праці.

Нормативні вимоги до перекладу формуються у вигляді наступних **принципів перекладу:**

1. **Норма еквівалентності** перекладу означає необхідність більшої спільності змісту оригіналу та перекладу, але лише в межах, сумісних з іншими нормативними вимогами, що забезпечують адекватність перекладу. Норма еквівалентності перекладу не є постійним параметром.

2. **Жанрово-стилістична норма перекладу** – це вимога відповідності перекладу стилістичним особливостям тексту оригіналу. Так, переклад художнього твору оцінюється за його літературними достоїнствами, технічний переклад - за термінологічною правильністю, що забезпечує розуміння суті справи та можливість використання тексту перекладу в технічній практиці, переклад реклами - за його дієвістю тощо.

3. **Норма тексту перекладу** полягає у вимозі дотримуватись правил норми мови з урахуванням особливостей перекладних текстів цією мовою (розмовна мова або художня література).

4. **Прагматична норма** перекладу означає вимогу забезпечити прагматичну цінність перекладу, тобто модифікацію результатів перекладу у прагматичних цілях. Вирішуючи таке завдання, перекладач може відмовитися від максимально можливої еквівалентності перекладу та оригіналу, може перекласти оригінал лише частково, змінити при перекладі жанрову приналежність тексту, відтворити якісь формальні особливості перекладу, порушуючи норму мови, що

перекладає. Прагматичні умови перекладацького акта можуть зробити необхідними повну або часткову відмову від дотримання норми перекладу, фактично заміну перекладу переказом, рефератом або іншим видом передачі змісту оригіналу, що не претендує на його всебічну репрезентацію.

5. **Норма перекладацької мови** передбачає вимогу враховувати жанрово-стилістичну приналежність тексту оригіналу під час перекладу, але це передбачає, що перекладач досконало володіє тим типом промови, що характерен для сфери своєї діяльності.

6. **Норма еквівалентності** є кінцевою нормативною вимогою до перекладу, яка повинна виконуватися за умови дотримання всіх інших аспектів перекладацької норми.

ТИПИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ВІДПОВІДНОСТЕЙ

Перекладацькі відповідності – слова та словосполучення перекладу та оригіналу, які в одному зі своїх значень передають рівний або відносно рівний обсяг інформації, та є функціонально однозначними.

Важливе місце теорії закономірних відповідностей відводиться обліку функції того чи іншого елемента у тексті, т. е. встановленню не формальних, а функціональних, динамічних відповідностей.

Ця теорія враховує обставину, що деякі прийоми логіко-семантичного порядку у процесі перекладу повторюються. *Так, для перекладу одних слів і словосполучень можна знайти постійні еквіваленти, що існують в іншій мові. Такі еквіваленти є у всіх мовах, наприклад, для власних назв, термінів, числівників. Для перекладу інших слів і словосполучень можна знайти лише варіантні контекстуальні відповідності, тобто тимчасові еквіваленти, придатні для даного контексту, для вживання слова або словосполучення в мові. І нарешті, для перекладу ще однієї групи слів або словосполучень доводиться вдаватися до прийомів логічного мислення та пов'язаних з ними лексичних трансформацій.*

Існують різні **критерії класифікації** перекладацьких відповідностей.

1. За критерієм форми: еквівокабулярні (слово = слово, словосполучення = словосполучення), нееквівокабулярні (слово = словосполучення, словосполучення = слово).

У свою чергу, еквівокабулярні поділяються на: еквірозрядні (одна частина мови), неекварозрядні (різні частини мови).

2. За обсягом інформації: повні (збіг всіх сем), неповні

3. За характером функціонування у мові: константні (постійні) та okazіональні.

4. За способом перекладу: прямі відповідності, синонємічний, дискриптивний (описовий), функціональний.

Таким чином, між одиницями текстів оригіналу та перекладу можливі три **категорії відповідностей:**

1) еквіваленти, що встановилися в силу тотожності, що позначається;

2) варіантні відповідності;

3) усі види перекладацьких трансформацій.

Між першою категорією та двома наступними є важлива різниця: *еквівалентні відповідності відносяться до сфери мови, тоді як інші належать до сфери*

мовлення. У процесі перекладу на тлі відрізків мовного потоку, які піддаються переробці відповідно до норм перекладної мови, *еквіваленти виділяються своєю сталістю та відносною незалежністю від контекстного оточення. Якщо між мовними одиницями оригіналу та перекладу склалася традиційна еквівалентна відповідність, перекладач фактично позбавлений можливості вибору. Відмова від використання еквівалента може бути виправдана лише у виняткових випадках — особливими умовами контексту чи обстановки.*

Отже, під *еквівалентами розуміють постійні, які залежать від контексту, відповідності одиниць вихідної мови одиницям перекладної мови. Таких відповідей небагато.* Насамперед це однозначні терміни різних галузей знання. Наприклад, *Warszawa – Варшава, rzeczownik – іменник.*

До категорій слів, які мають лише одну еквівалентну відповідність в іншій мові, належать також географічні назви та власні імена.

Варіантні відповідності встановлюються між словами у разі, як у мові перекладу є кілька слів передачі однієї й тієї ж значення вихідного слова. Наприклад, знати – znać або wiedzieć, кількість – ilość або liczba.

Серед синонімічних одиниць мови перекладу, що відповідають даній одиниці вихідної мови, підшукується варіант передачі змісту, що найбільш підходить для даного контексту, тобто вибір кожної конкретної пари відповідностей визначається контекстом.

Про третю категорію закономірних відповідностей — трансформації йтиметься пізніше.

Теорія закономірних відповідностей встановлює певні параметри, у яких може здійснюватися вибір варіантів перекладу, розкриває загальні закономірності перекладацького процесу на функціональній основі.